

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

В статті розглядається проблема економічної оцінки рекреаційних ресурсів. Автор проводить аналіз існуючих методик економічної оцінки, розглядає специфіку та характерні риси рекреаційної діяльності.

This article deals with the problem of economic estimation of recreation resources. The author analyzes the methods of economic estimation, examines of specific characters of recreation activities.

Рекреаційні ресурси об'єктивно обмежені, тому для визначення раціональних напрямків їх використання та відтворення необхідна економічна оцінка. Економічна оцінка природних ресурсів є критерієм прийняття рішень із приводу альтернативних стратегій використання навколишнього середовища.

Перехід українського природокористування на ринкові принципи, запровадження платності використання ресурсів пояснює значний інтерес до питань економічної оцінки рекреаційних ресурсів і рекреаційних територій. Багато вчених у різні часи приділяли увагу проблемам економічного оцінювання. Серед них С.Г.Струмлілін, Ю. Є. Данилов, О.В. Живицький, М. С. Нудельман, Н. С. Мироненко, П. Ф. Жолкевський, А.Г. Охріменко та інші. Завданнями цієї публікації є узагальнення методичних підходів до економічної оцінки та аналіз можливості їх використання щодо рекреаційних ресурсів.

При оцінці природних умов і ресурсів для організації відпочинку враховуються чотири основні аспекти: функціональний, санітарно-гігієнічний, естетичний, технологічний. Функціональний аспект включає розгляд кліматичних, гідрологічних, ландшафтних умов. Санітарно-гігієнічний враховує чистоту ґрунтів, водного та повітряного басейнів. Естетичний аспект торкається емоційного впливу ландшафту на відпочиваючих, а технологічний аспект пов'язаний з оцінкою можливості інженерного освоєння території.

Оцінка соціально-економічних умов повинна відповідати на запитання, якою є міра сприятливості соціально-економічних умов тієї чи іншої території для розміщення та діяльності рекреаційного комплексу. Вона включає оцінку транспортної доступності, рівня забезпеченості енергією, сировиною, шляхами сполучення, трудовими ресурсами, продукцією різних галузей господарства. При розгляді соціально-економічних об'єктів потрібно зазначити, що вони виступають то як умови, то як ресурси. Так, наприклад, населення курортної місцевості виступає як умова рекреаційної діяльності, а частина його, що може бути зайнята в рекреаційних закладах, як трудові ресурси цього господарства.

Економічна оцінка природних ресурсів є однією із складніших та нерозроблених проблем економічної науки. Оздоровчий ефект проявляється не лише в сфері рекреації, а й в інших галузях господарства, коли підвищується продуктивність праці, скорочується захворюваність. Складність проведення економічної оцінки зумовлюється і збором інформації, оскільки існує віддаленість результатів оздоровлення від місця його одержання як у часі, так і територіально. Тому неможливо зробити достовірну економічну оцінку рекреаційних ресурсів.

Мета економічної оцінки рекреаційних ресурсів – об'єктивно показати, що втрачає національне господарство (суспільство) при знищенні рекреаційного ресурсу або при відмові від його експлуатації заради використання території, де цей ресурс знаходиться, для іншої господарської діяльності [1, с.33]. Для проведення такого дослідження необхідно визначити характерні риси та особливості рекреаційної діяльності.

1. Рекреація відноситься до сфери послуг. Так само як і в інших галузях невиробничої сфери, економічний ефект від рекреаційної діяльності проявляється, з одного боку, в результативності функціонування підприємств лікування, відпочинку і туризму, з іншого боку – на рівні народного господарства країни, у підвищенні продуктивності праці, збільшенні сукупного суспільного продукту і т.д. Тому можливі два основних види оцінки: галузева (з позиції рекреаційної галузі) і народногосподарська (з позиції суспільства в цілому). Галузева оцінка базується на зіставленні витрат і доходів галузі, а народногосподарська – на зіставленні суспільних витрат і виграшу суспільства в результаті використання рекреаційних ресурсів.
2. Рекреація знаходиться на стику природного середовища, економіки і соціальної сфери. Очевидно, що при визначенні ефекту від використання рекреаційних ресурсів поряд із економічними, повинні враховуватись природоохоронні і соціальні фактори. Останні проявляються на рівні відтворення головної продуктивної сили та полягають у зниженні захворюваності, збільшенні працездатного віку, підвищенні загальноосвітнього і культурного рівня населення, його фізичному розвитку.
3. Економічні параметри рекреаційного продукту, а отже, і економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів безпосередньо пов'язані з видом ресурсу, його якістю, місцем розташування відносно районів попиту, технологією використання, екологічними характеристиками стану рекреаційного середовища. Такий зв'язок може бути виражений системою кількісних і якісних показників. До кількісних належать такі, як доступність місць відпочинку та туризму, їх пропускна спроможність, витрата лікувальних ресурсів на один людино-день, концентрація людей у рекреаційних зонах, кількість днів купального сезону і т. д. Якісні показники враховують привабливість туристичного об'єкту, пейзажу, рівень комфорту та інше [1, с.33-34].

Таким чином, економічна оцінка рекреаційних ресурсів повинна розглядатись як система показників, які враховують економічні результати рекреаційної діяльності, починаючи від експлуатації природних рекреаційних ресурсів і закінчуючи соціально-економічним ефектом у системі господарства країни.

Існують різні підходи до визначення економічної оцінки рекреаційних ресурсів, але всі вони базуються на двох концепціях: затратній, яка визначається за критерієм витрат на освоєння і використання нових ресурсів, і рентній – за критерієм народногосподарського ефекту (ренти). Перша з них обґрунтована в наукових працях С. Г. Струмліна, друга – в працях Н. П. Федоренка, К. Г. Гофмана, В. В. Варанкіна та інших. При цьому значно більше визнання одержала рентна концепція економічної оцінки природних ресурсів, оскільки саме економічний ефект найбільш повно характеризує цінність природних ресурсів для суспільства.

Основа утворення ренти – якісні відмінності природних ресурсів. Економічною основою її існування є монополія держави на експлуатацію кращих за якістю природних ресурсів. За одних і тих же засобів виробництва і технологічних рішень

праця в кращих умовах є більш продуктивною. На цій підставі визначається економія праці, встановлюються максимально допустимі витрати на експлуатацію і відтворення природних ресурсів відносно індивідуальних витрат, пов'язаних з даними процесами. Диференційна рента визначається у вигляді різниці між цінністю продукції, яка одержується при експлуатації природного ресурсу, та нормативним рівнем індивідуальних витрат на її виробництво при використанні цього ресурсу. Нормативний рівень індивідуальних витрат – це гранично допустимі витрати на приріст виробництва даної продукції в даному районі, їх також називають замикаючі витрати або кадастрові ціни. Схематично залежність між рентною економічною оцінкою та параметрами, які її визначають, можна представити у вигляді:

$$R = \max [\alpha q (Z - S)],$$

де R – економічна оцінка природного ресурсу; Z – замикаючі витрати (кадастрові ціни) на продукцію, яка одержується при експлуатації природного ресурсу; S – індивідуальні витрати на продукцію, яка одержується при експлуатації природного ресурсу; q – коефіцієнт “продуктивності” природного ресурсу; α – коефіцієнт, який враховує динаміку в часі показників Z , S та q [2, с. 54].

Слід зазначити, що застосування рентної концепції для економічної оцінки рекреаційних ресурсів зустрічає деякі труднощі, обумовлені особливостями споживання цих ресурсів. З позицій цієї концепції утворення диференційної ренти рекреаційних ресурсів пов'язано з обмеженістю кращих земель – джерел ресурсів для санаторно-курортного лікування, відпочинку та туризму. Утворення диференційної ренти I обумовлено різницею природної цінності рекреаційних територій, джерел мінеральних вод і лікувальних грязей і обмеженістю найкращих з них, різницею їх місцезнаходження відносно районів попиту. Утворення диференційної ренти II пов'язано з додатковими капітальними вкладеннями при використанні рекреаційних ресурсів з метою підвищення їх рекреаційної цінності і, таким чином, збільшення доходу від рекреації. Саме при утворенні диференційної ренти II проявляються особливості споживання рекреаційних ресурсів. Додаткові капітальні вкладення, постійне удосконалення інфраструктури, засобів обслуговування рекреантів у зонах лікування та відпочинку не завжди обертається ростом надходжень від рекреації, тому що визначну роль при цьому відіграють суб'єктивні фактори, смаки, звички, потреби людей. Наприклад, якщо одна категорія рекреантів віддає перевагу відпочинку в комфортних умовах, то для іншої категорії характерне прагнення побути на самоті, і для цих людей цінність рекреації буде обернено пропорційна ступеню упорядженості та розвитку сфери обслуговування.

Рентна концепція економічної оцінки природних ресурсів принципово відрізняється від затратної, яка виключно заснована на теорії трудової вартості [3, с.61]. При цьому автори затратної концепції вважають, що ресурси природи, які залучаються в господарський обіг, акумулюють суспільну працю, яка переноситься на виробництво продукції. Однак вартість природних ресурсів не завжди виявляється на основі витратної концепції. Утворення вартості – процес, характерний для продуктів праці, більш цінними вважаються ресурси, коли їх відтворення та експлуатація не пов'язані з витратами суспільної праці. Тому можливість оцінки природних ресурсів на основі витратної концепції обмежується. Основним її недоліком є відсутність врахування якісних показників ресурсів, які впливають на продуктивну силу праці і ефективність виробництва. Між тим витрати, що відбивають затрати живої і уречевленої праці на освоєння (відтворення) природних ресурсів є реальними. Вони входять в сукупні витрати, тобто беруть участь в утворенні вартості, що призводить до необхідності їх

обліку. Зараз допускається також наявність реальних вартісних відносин у випадку, коли відтворення природних ресурсів не пов'язано з витратами людської праці. Тому оцінка природних ресурсів повинна здійснюватись як на основі суспільно необхідних витрат, пов'язаних з їх відтворенням, так і на основі диференційної ренти. Обидві оцінки не протиставляються, а доповнюють одна одну [4, с. 38-42].

Поряд з основними концепціями економічної оцінки рекреаційних ресурсів існують ще декілька методик. Розглянемо методику визначення економічного ефекту від санаторно-курортного лікування, яка характеризує економічний результат рекреаційної діяльності на рівні народного господарства країни. На початку 70-х років співробітниками науково-дослідницького інституту курортології та фізіотерапії був запропонований підхід, де основним є положення про те, що санаторно-курортне лікування, позитивно впливаючи на людей, зміцнюючи їх, сприяє зниженню тимчасової непрацездатності, збереженню робочих людино-годин за рахунок рекреаційного ефекту, збільшенню виробки валової продукції. Економічний ефект за такою методикою визначається як різниця між розміром попередженого збитку та розміром витрат на курортне оздоровлення [5, с. 26-29].

Ця методика стала основою для подальших розробок. Так, при визначенні ефекту від курортного оздоровлення почали враховувати ефект від зниження смертності в працездатному віці в перерахунку на один рік після курортного лікування, ефект від економії витрат на перебування рекреанта в лікарні на протязі року після курортного лікування, ефект від економії витрат на відвідування поліклініки.

Проаналізовані вище методичні підходи практично не зв'язують економічний ефект від використання рекреаційних ресурсів з їх якісними характеристиками. Мироненко Н.С. пропонує при економічній оцінці рекреаційних ресурсів враховувати їх властивості, функціональні та технологічні особливості використання. В основі цього методу лежить положення про те, що рекреаційне господарство – це комплексна галузь, яка включає декілька субгалузей: санаторно-курортне лікування, відпочинок, туризм та ін. Кожна субгалузь описується системою взаємозв'язаних характеристик, що розташовані ієрархічно, та мають вплив на економічний результат рекреаційної діяльності. Детальніше така система розглянута на рис. 1.

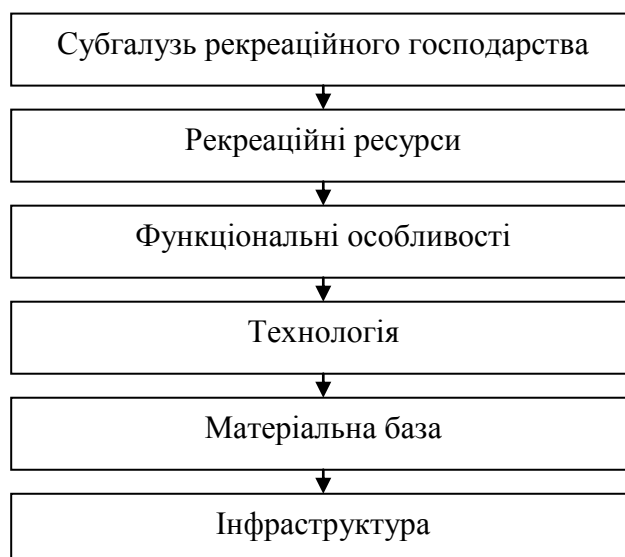

Рис. 1. Послідовність структурного аналізу субгалузей рекреаційного господарства при економічній оцінці ресурсів [1, с. 40].

Рекреаційні ресурси та функціональні особливості субгалузі визначаються конкретним районом вивчення. Так, якщо це район з цінними рекреаційними ресурсами, які визначили його рекреаційну спеціалізацію, тоді ресурси будуть базовою характеристикою даного рекреаційного району. Якщо рекреаційні райони сформувались під впливом рекреаційних потреб, на перше місце в їх характеристиці виходять функціональні особливості даної субгалузі. Ці характеристики визначають технологію перетворення природного ресурсу в рекреаційний, наприклад, видобуток, транспортування, споживання та збереження лікувальної грязі, та технологію споживання рекреаційного ресурсу, тобто того, що називають циклом рекреаційного процесу. Склад інфраструктури та сфери обслуговування також залежить від технології рекреаційного процесу.

Під економічною оцінкою природних рекреаційних ресурсів розуміється економічний результат (ефект), що отримується за рік на одиницю ресурсу, що споживається. Для досягнення результату необхідно використовувати систему взаємозв'язаних економічних показників: прибуток, чиста продукція, різниця індивідуальних і замикаючих витрат. При підрахунку економічної ефективності природоохоронних заходів аналізуються показники економічної оцінки ресурсів по чистому продукту або прибутку згідно з рівнем вирішення завдання – галузевим або народногосподарським. При використанні i -го ресурсу економічна оцінка має наступний вигляд:

$$e_i = q_i P_i \Phi_i,$$

де q_i – середня продуктивність i -го природного рекреаційного ресурсу, що вимірюється натуральними показниками обсягу продукції на одиницю ресурсу; P_i – економічний ефект, що вимірюється системою показників на одиницю послуг; Φ_i – фонд часу, на протязі року використання i -го ресурсу.

Отже, ми привели докладну характеристику основних підходів до економічної оцінки рекреаційних ресурсів. Вивчення цих методик відіграє величезну роль для розвитку підприємницької діяльності в Україні в умовах високої динамічності вітчизняного ринку рекреаційно-туристичних послуг, активного проникнення на ринок закордонних конкурентів, розширення можливості виходу українських підприємств на зовнішній ринок. Це вимагає від українських фірм вибору відповідних форм і методів організації підприємницької діяльності, освоєння великого арсеналу методів і прийомів ринкового ціноутворення на основі грамотної економічної оцінки рекреаційних ресурсів.

Література

1. Рекреационные системы. Под ред. Н.С. Мироненко, М. Бочварова. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 136 с.
2. Гофман К.Г. Экономические проблемы природопользования. – М.: Наука, 1985. – 270 с.
3. Струмилин С.Г. О цене «даровых благ» природы. // Вопросы экономики. – 1967. – № 8. – С. 60-72.
4. Жолкевський А.Ф. Економіко-екологічна оцінка територіальних ресурсів (методологія, методика, практика): Дис... канд. екон. наук, К., 1999. – 199 с.
5. Данилов Ю.Е., Рыбинская М.Г., Богатырева Г.В. Экономическая оценка стоимости предупрежденного ущерба в результате проведенного санаторно-курортного лечения. // Советское здравоохранение. – 1971. – № 1. – С. 26-29.